

# Innhold

<b>Forord</b> .....	5
DEL I	
EØS-AVTALEN: BAKGRUNN OG HOVEDTREKK .....	19
<b>Kapittel 1</b>	
<b>Innledning</b> .....	21
<b>Kapittel 2</b>	
<b>Kort historisk bakgrunn</b> .....	25
<b>Kapittel 3</b>	
<b>Om forholdet mellom EU-retten og EØS-retten</b> .....	30
3.1 Riss av det rettslige og institusjonelle rammeverket i EU og EØS .....	30
3.1.1 Topilarstrukturen i EØS .....	30
3.1.2 EU-pilaren .....	31
3.1.3 EØS-organene .....	37
3.1.4 EFTA-organene .....	39
3.2 EØS-avtalens homogenitetsmål – virkemidler, innhold og betydning .....	41
3.2.1 Homogenitetsmålets grunnlag og virkemidler .....	41
3.2.2 Homogenitetsmålets rekkevidde og gjennomslag .....	42
3.2.3 Homogenitetsmålets mulige grenser – «tvingende grunner» .....	48
3.3 EU-rettslig og EØS-rettslig tolkningsmetode .....	49
3.3.1 Utgangspunkter for den EØS-rettslige tolkningsmetoden .....	49
3.3.2 Grunntrekk ved EU-rettslig tolkningsmetode .....	50
3.3.3 Grunnlaget for og særtrekk ved den EØS-rettslige tolkningsmetoden .....	58

**Kapittel 4**

<b>Overtakelse av nye EU-initierte regler i EØS</b> .....	68
4.1 Oversikt over beslutningsprosessen i EØS .....	68
4.2 EFTA-statenes påvirkningsmuligheter på innholdet i EØS-regelverket .....	69
4.3 Prosedyren for overtakelse av nye rettsakter .....	70
4.4 EFTA-statenes «vetorett» mv. ....	74
4.5 Kort om EØS-reglernes virkning i nasjonal rett .....	76

**Kapittel 5**

<b>Menneskerettighetenes stilling i EØS-retten</b> .....	78
--	----

## DEL II

MATERIELL EØS-RETT .....	87
--------------------------	----

**Kapittel 6**

<b>Den materielle EØS-retten – en introduksjon</b> .....	89
6.1 Oversikt over markedsreglene i EØS-retten .....	89
6.2 Sammenhengen mellom markedsreglene og betydningen av økonomisk aktivitet .....	95
6.3 Begrensningene i EØS-avtalens rekkevidde .....	98
6.4 Særlig om forbudet mot nasjonalitetsbestemt forskjellsbehandling .....	100
6.5 Forholdet mellom forbudsbestemmelsene og sekundærlovgivningen .....	106
6.6 Andre rettsområder .....	109

**Kapittel 7**

<b>Generelt om forbudene mot hindringer for fri bevegelse</b> .....	111
7.1 Hindringer og rettferdiggjøring – oversikt .....	111
7.2 Avgiftsmessige hindringer .....	113
7.3 Andre hindringer .....	114
7.3.1 Hindringskategorier .....	114
7.3.2 Adgangshinder .....	116
7.3.3 Atferdsregler .....	118
7.3.4 Adekvansforbeholdet .....	119
7.3.5 Sammenfatning .....	120
7.4 Rettferdiggjøring av hindringer .....	121
7.4.1 Skrevne og domstolsskapte grunnlag .....	121

7.4.2	Legitime hensyn .....	122
7.4.3	Krav til hindringen .....	123
7.4.4	Konsistenskravet .....	125

## Kapittel 8

<b>Fri bevegelse for varer .....</b>	<b>127</b>	
8.1	Fri bevegelse for varer i EØS – særtrekk .....	127
8.2	Varebegrepet og varereglens anvendelse .....	127
8.3	Dekningsområdet for EØS-avtalens regler om frie varebevegelser .....	129
8.3.1	Hvilke vareslag omfattes? .....	129
8.3.2	Varer med opprinnelse i EØS .....	132
8.4	Avgifter som handelshindringer .....	135
8.4.1	Generelt om avgiftsreguleringen i EØS .....	135
8.4.2	Forbudet mot toll og tollignende avgifter .....	135
8.4.3	Interne avgifter .....	139
8.5	Andre import- og eksportrestriksjoner .....	145
8.5.1	Oversikt over regelverket .....	145
8.5.2	Forbudet mot importrestriksjoner .....	146
8.5.3	Forbudet mot eksportrestriksjoner .....	159
8.5.4	Rettferdigjøring av restriksjoner .....	161
8.6	Særlig om statlige handelsmonopoler .....	177

## Kapittel 9

<b>Fri bevegelse for personer og tjenester – utgangspunkter .....</b>	<b>184</b>
---	------------

## Kapittel 10

<b>En alminnelig rett til fri bevegelse for fysiske personer .....</b>	<b>186</b>	
10.1	Oversikt .....	186
10.2	Personkrets .....	188
10.3	Innreise, opphold og utreise .....	190
10.4	Unntak .....	193
10.5	Misbruksreservasjonen .....	197
10.6	Kort om trykderettslig vern .....	198
10.7	Godkjenning og vurdering av kvalifikasjonsbeviser mv. ....	200

## Kapittel 11

<b>Den frie bevegelse for arbeidstakere .....</b>	<b>202</b>	
11.1	Oversikt .....	202
11.2	Anvendelsesområdet .....	203

11.2.1	Kravet om tilknytning til arbeidsmarkedet .....	203
11.2.2	Nærmere om arbeidstakerbegrepet .....	204
11.2.3	Kravet om statsborgerskap .....	207
11.2.4	Kravet om et grensekryssende element .....	207
11.2.5	Stillinger i den offentlige administrasjon .....	210
11.3	Rettighets- og pliktsubjekter .....	212
11.3.1	Rettighetssubjekter .....	212
11.3.2	Pliktsubjekter .....	213
11.4	Hindringsforbudet .....	215
11.5	Unntak fra hindringsforbudet .....	222
11.5.1	Oversikt .....	222
11.5.2	Nasjonalitetsbestemte hindringer .....	222
11.5.3	Nasjonalitetsnøytrale hindringer .....	223

## Kapittel 12

<b>Etableringsretten</b> .....	227	
12.1	Oversikt .....	227
12.2	Tjenstedirektivets etableringsregler .....	228
12.2.1	Oversikt over hovedelementene .....	228
12.2.2	Forbudte krav og krav som skal vurderes .....	229
12.2.3	Krav til begrunnelsen for tillatelsesordning .....	230
12.2.4	Krav til utformingen av tillatelsesordningen .....	234
12.2.5	Krav til tillatelsens innhold .....	236
12.2.6	Krav til utvelgelses- og fordelingskriterier .....	236
12.2.7	Krav til saksbehandlingen .....	237
12.2.8	Sammenfatning .....	237
12.3	De alminnelige reglene om etableringsrett .....	238
12.3.1	Reglens selvstendige betydning .....	238
12.3.2	Grensen mot de øvrige friheter .....	239
12.3.3	Kravet om et grensekryssende element .....	242
12.3.4	Grensen mot utøvelse av offentlig myndighet .....	244
12.3.5	Rettighets- og pliktsubjekter .....	246
12.3.6	Forbudet mot etableringshindringer .....	249
12.3.7	Unntak fra forbudet mot etableringshindre .....	253
12.3.8	Særlig om nasjonale selskapsrettslige regler som etableringshindringer .....	260

**Kapittel 13**

<b>Fri bevegelighet for tjenester</b> .....	263
13.1 Tjenstedirektivets regulering av tjenester .....	263
13.1.1 Direktivreguleringens praktiske betydning .....	263
13.1.2 Adgangen til å yte tjenester over landegrensene .....	263
13.1.3 Adgangen til å motta tjenesteytelser .....	265
13.2 De alminnelige reglene om fri bevegelighet for tjenester .....	266
13.2.1 Oversikt .....	266
13.2.2 Forholdet til de øvrige frihetene .....	267
13.2.3 Forbeholdet i EØS art. 37 (1) .....	268
13.2.4 Nærmere om tjenestebegrepet .....	271
13.2.5 Krav om et grensekryssende element .....	276
13.2.6 Rettighets- og pliktsubjekter .....	279
13.2.7 Restriksjonsvurderingen .....	280
13.2.8 Lovlige restriksjoner .....	282
13.3 Kort om helsetjenester .....	287

**Kapittel 14**

<b>Fri bevegelighet for kapital og betalinger</b> .....	290
14.1 Reglens anvendelsesområde .....	290
14.2 Oversikt over reglene .....	292
14.3 Den frie kapitalbevegelighet .....	293
14.4 Fri bevegelighet for betalinger .....	297

**Kapittel 15**

<b>Offentlige anskaffelser</b> .....	300
15.1 Grunnriiss av anskaffelsesretten .....	300
15.2 Anvendelsesområdet for anskaffelsesregelverket .....	302
15.2.1 Oversikt .....	302
15.2.2 Pliktsubjekter .....	302
15.2.3 Rettighetshavere .....	307
15.2.4 Innkjøpskontrakt .....	309
15.2.5 Regler om begrensninger i anvendelsesområdet .....	314
15.3 Grunnleggende anskaffelsesrettslige prinsipper .....	316
15.3.1 Oversikt .....	316
15.3.2 Prinsippene om likebehandling og ikke-diskriminering ..	317
15.3.3 Gjennomsiktighetsprinsippet .....	320
15.3.4 Proporsjonalitetsprinsippet .....	321

15.4	Grunnlaget for konkurransen	322
15.4.1	Kunngjøringsplikt	322
15.4.2	Valg av anskaffelsesprosedyre	324
15.4.3	Regler om leverandørens deltakelse i konkurransen	326
15.4.4	Krav til tilbudets innhold	331
15.4.5	Krav til utforming og inngivelse av tilbud	334
15.4.6	Tildelingskriterier	336
15.4.7	Endringer av grunnlaget for konkurransen	339
15.5	Gjennomføring og avslutning av konkurransen	341
15.5.1	Oversikt	341
15.5.2	Utelukkelse av leverandører	342
15.5.3	Avvisning av leverandører	346
15.5.4	Avvisning av tilbud	349
15.5.5	Endring og avklaring av tilbud	352
15.5.6	Avslutning av konkurransen	355
15.6	Endring av inngått kontrakt	356
15.6.1	Oversikt	356
15.6.2	Vesentlige endringer	357
15.6.3	Endringer som er tillatt	359
15.7	Håndheving og kontroll	361
15.7.1	Oversikt	361
15.7.2	Håndheving før kontrakt er inngått	363
15.7.3	Håndheving etter kontrakt er inngått	365
15.7.4	Krav om erstatning	368

## Kapittel 16

	<b>Reglene om offentlig støtte</b>	373
16.1	Oversikt over systemet	373
16.2	Støtteforbudet i EØS art. 61 (1)	374
16.2.1	Oversikt	374
16.2.2	Offentlige midler	375
16.2.3	Foretak som støttemottaker	376
16.2.4	Økonomisk fordel	378
16.2.5	Selektivitet	379
16.2.6	Konkurransenveidning og samhandelspåvirkning	380
16.3	Unntak og sekundærlovgivning	383
16.3.1	Oversikt	383
16.3.2	Unntaket i EØS art. 61 (3)	384
16.3.3	Gruppeunntaket – GBER	385

16.4	Særlige områder .....	386
16.4.1	Offentlig ervervsvirksomhet, markedsaktørprinsippet ...	386
16.4.2	Skatt og avgift .....	391
16.4.3	Tjenester av allmenn økonomisk betydning .....	393
16.5	Tilsyn og håndheving .....	395
16.5.1	Oversikt .....	395
16.5.2	Ny og eksisterende støtte .....	396
16.5.3	Iverksettelsesforbudet som grunnlag for håndheving ....	396
16.5.4	Lov om offentlig støtte / støtteprosessloven .....	397
16.5.5	ESAs håndheving overfor Norge .....	398
16.5.6	Rapporteringsplikter og støtteregister .....	400
16.5.7	Tilbakeføring av ulovlig støtte .....	400
16.5.8	Privat håndheving .....	405

## Kapittel 17

<b>Offentlige foretak og foretak som yter tjenester av allmenn økonomisk betydning .....</b>	<b>408</b>
--	------------

## Kapittel 18

<b>EØS-avtalens konkurranseregler – presentasjon og fellesspørsmål ..</b>	<b>413</b>
18.1 Presentasjon av konkurransereglene .....	413
18.1.1 Konkurransereglenes funksjon i EØS .....	413
18.1.2 Særlig om den praktiske betydningen av EØS art. 57 og kontroll med foretakssammenslutninger .....	414
18.2 Konkurransereglenes pliktsubjekter – foretakskriteriet .....	417
18.2.1 Utgangspunktet – definisjonen av «foretak» .....	417
18.2.2 Uavhengig av rettslig status .....	418
18.2.3 Uavhengig av finansieringsmåte .....	418
18.2.4 Økonomisk virksomhet .....	419
18.2.5 Foretak innenfor samme økonomiske enhet .....	423
18.3 Samhandelskriteriet .....	426
18.3.1 Samhandelskriteriets funksjon .....	426
18.3.2 Handel .....	426
18.3.3 Handelen «mellom avtalepartene» må berøres .....	427
18.3.4 «Kan påvirke» – samhandelskriteriets materielle innhold .....	428
18.4 Det relevante marked .....	429
18.5 Håndheving av konkurransereglene i EØS .....	433

**Kapittel 19**

<b>Forbudet mot konkurransebegrensende samarbeid</b> .....	435
19.1 Presentasjon av forbudet .....	435
19.2 Samarbeidskriteriet – oversikt .....	436
19.2.1 Skillet horisontale og vertikale samarbeid .....	436
19.2.2 Avtalebegrepet .....	437
19.2.3 «Samordnet opptreden» .....	438
19.2.4 Særlig om informasjonsutveksling som grunnlag for etablering av samforstand .....	441
19.2.5 Samarbeid som er et resultat av både «avtale» og «samordnet praksis» .....	443
19.2.6 Samarbeidskriteriet og grensen mot individuell markedstilpasning .....	445
19.2.7 Beslutninger truffet av sammenslutninger av foretak ....	447
19.3 Konkurransbegrensningskriteriet .....	448
19.3.1 Konkurransanalysen – noen utgangspunkter .....	448
19.3.2 Forholdet mellom forbudet og unntaket .....	451
19.3.3 Til «formål eller virkning» å begrense konkurransen ....	451
19.3.4 Når har et samarbeid til «formål» å begrense konkurransen? .....	452
19.3.5 Virkningsvurderingen .....	456
19.3.6 Tilknyttede begrensninger .....	458
19.4 Merkbarhetskravet .....	462
19.5 Unntaksbestemmelsen – generelle betraktninger .....	466
19.5.1 Effektivitetsgevinster kan begrunne unntak .....	466
19.5.2 Relevansen av ikke-økonomiske hensyn ved anvendelsen av unntaksbestemmelsen .....	467
19.5.3 Avveiningen mellom forbudet og unntaket .....	468
19.6 Effektivitetsgevinster som kan påberopes .....	468
19.6.1 Bare samfunnsøkonomiske effektivitetsgevinster er relevante .....	468
19.6.2 Effektivitet i produksjonen .....	470
19.6.3 Dynamisk effektivitet .....	471
19.7 Effektivitetsgevinstene må komme forbrukerne til gode .....	472
19.8 Nødvendighetskriteriet .....	474
19.9 Det må være en viss grad av «restkonkurranse» .....	475



**Kapittel 20**

<b>Forbudet mot utilbørlig utnyttelse av ett eller flere foretaks dominerende stilling</b> .....	476
20.1 Oversikt .....	476
20.2 Dominerende stilling .....	477
20.2.1 EFTA- og EU-domstolens definisjon .....	477
20.2.2 Relevante momenter i vurderingen av om det foreligger en dominerende stilling .....	478
20.2.3 En dominerende stilling kan innehas av ett eller flere foretak .....	483
20.3 Den dominerende stillingen må referere seg til EØS eller en vesentlig del av EØS .....	485
20.4 «Utilbørlig utnyttelse» av markedsrett .....	486
20.4.1 Ekskluderende misbruk .....	488
20.4.2 Misbruk av en dominerende stilling i marked A i det tilliggende marked B .....	492
20.4.3 Utnyttende misbruk .....	493
20.4.4 Unntaket for objektivt nødvendig atferd .....	496

## DEL III

HÅNDHEVING OG DOMSTOLSKONTROLL .....	497
--------------------------------------	-----

**Kapittel 21**

<b>Nasjonal håndheving og domstolskontroll</b> .....	499
21.1 Introduksjon til nasjonal håndheving og domstolskontroll .....	499
21.2 Foreleggelse for EFTA-domstolen .....	500
21.2.1 Bakgrunn .....	500
21.2.2 Hvilke organer har rett til å forelegge? .....	501
21.2.3 Nasjonale domstolers rett til å innhente rådgivende uttalelser .....	509
21.2.4 EFTA-domstolens plikt til å besvare spørsmål .....	512
21.2.5 Uttalelsens betydning for nasjonal rettsanvendelse .....	519
21.3 Nærmere om EØS-rettslige prinsipper for nasjonal håndheving .....	522
21.4 EFTA-statenes erstatningsansvar .....	529
21.4.1 Oversikt .....	529
21.4.2 Det må foreligge et brudd på en EØS-regel som tar sikte på å gi private rettigheter .....	531

21.4.3	Kravet om tilstrekkelig kvalifisert brudd .....	533
21.4.4	Kravet til årsakssammenheng .....	538
21.4.5	Utmåling av tapet .....	540
21.5	Privates erstatningsansvar .....	541
21.5.1	Utgangspunkter .....	541
21.5.2	Erstatningsansvar etter primærretten .....	541
21.5.3	Erstatningsansvar etter sekundærretten .....	542
21.5.4	EØS-rettslige skranker for erstatningsvilkår i nasjonal rett .....	544
21.6	Nasjonal domstolskontroll med lovligheten av EØS-retten .....	545
21.6.1	Oversikt .....	545
21.6.2	Fri bevegelighet og Grunnloven, EØS grunnrettigheter og EMK .....	547
21.6.3	Sekundærrett vurdert mot Grunnloven, grunnrettigheter og EMK .....	552
21.6.4	Vedtak fra ESA og EU-byråer mot Grunnloven, EMK og EØS-retten .....	558

## Kapittel 22

### Overnasjonal håndheving og domstolskontroll med

<b>EFTA-statene</b> .....	565
22.1 Oversikt .....	565
22.2 Parter i traktatbruddssøksmål .....	565
22.3 Traktatbruddsproseduren .....	567
22.4 Vilkår for traktatbrudd .....	569
22.5 Rettsvirkninger .....	574

## Kapittel 23

### Håndheving og domstolskontroll med ESA .....

23.1 Oversikt .....	576
23.2 Ugyldighetssøksmål .....	577
23.2.1 Overordnet om ugyldighetssøksmål .....	577
23.2.2 Parter i ugyldighetssøksmål .....	579
23.2.3 Angripelig vedtak .....	581
23.2.4 Rettslig interesse .....	585
23.2.5 Ugyldighetsgrunner .....	595
23.2.6 Rettsvirkning av søksmål og dom .....	600
23.3 Passivitetssøksmål .....	601
23.3.1 Overordnet om passivitetssøksmål .....	601
23.3.2 Søksmålsbetingelser .....	601

23.3.3	Rettsstridig passivitet .....	604
23.4	Erstatningssøksmål mot ESA .....	605
23.4.1	Overordnet om erstatningssøksmål .....	605
23.4.2	Vilkår for erstatning .....	608
<b>Kapittel 24</b>		
	<b>Mellomstatlig kontroll og tvisteløsning .....</b>	<b>612</b>
DEL IV		
	EØS-AVTALEN I NORSK RETT .....	615
<b>Kapittel 25</b>		
	<b>EØS-rettens krav til nasjonal gjennomføring .....</b>	<b>617</b>
25.1	Oversikt .....	617
25.2	EØS-avtalens hoveddel .....	619
25.3	Forordninger .....	620
25.4	Direktiver .....	625
25.5	EØS-avtalen protokoll 35 .....	629
<b>Kapittel 26</b>		
	<b>Virkninger av EØS-avtalen i norsk rett .....</b>	<b>632</b>
26.1	Oversikt .....	632
26.2	EØS-avtalens hoveddel .....	634
26.3	Forordninger .....	637
26.4	Direktiver .....	638
26.5	EØS-loven § 2 .....	640
<b>Kapittel 27</b>		
	<b>Ikke-gjennomførte EØS-reglers stilling i norsk rett .....</b>	<b>646</b>
27.1	Oversikt .....	646
27.2	Fravær av direkte virkning, men krav om EØS-konform tolkning .....	646
27.3	Presumsjonsprinsippet .....	649
27.3.1	Utgangspunkter .....	649
27.3.2	Prinsippetts rekkevidde .....	651
27.3.3	Særlig om prinsippetts gjennomslagskraft i private rettsforhold .....	652
27.3.4	Presumsjonsprinsippetts reelle betydning .....	655
27.4	Folkerettsreservasjoner .....	656

<b>Kapittel 28</b>	
<b>EØS-rettens betydning for politikk og rettsanvendelse</b> .....	659
<b>Forkortelser</b> .....	662
<b>Litteratur</b> .....	664
<b>Domsregister</b> .....	675
<b>Stikkordregister</b> .....	710